

14. Urban J., *Dialog międzyreligijny w posoborowych dokumentach Kościoła*, Opole 1999.
15. *Sekretariat dla Niechrześcijan, Postawa Kościoła wobec wyznawców innych religii*, OR 5 (1984) n. 7.
16. *Rada Biskupów do Spraw Dialogu Międzyreligijnego i Kongregacji do Spraw Ewangelizacji Narodów, Dialog i głoszenie. Refleksje i wskazania dotyczące dialogu międzyreligijnego oraz głoszenia Ewangelii*, Paciorek A. (tł.), Tarnów 1993.

УДК 930.25 (075.8)

Оксана Гомотюк

доктор історичних наук, професор

Західноукраїнський національний університет (Тернопіль)

«СЛОВО ПРО ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ» МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА ЯК ПРОГРАМА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Аналіз інтелектуального надбання періоду Київської Русі підтверджує наявність самобутньої наукової традиції, яка розвивалася у тісному зв'язку із християнським світом, вносила у духовну скарбницю людства ідеали гуманізму, демократизму. Попри відмінні літературні спрямування, художньо-естетичні уподобання, сприйняття дійсності, об'єднуючою ідеєю інтелектуалів стало визначення місця і ролі україно-руської спільноти, її держави у тогочасному світі. Ця теза є домінуючою у різноманітних творах: повчаннях, посланнях, моліннях, житіях, проповідях, літописах. Окрім цього виразно простежується адаптованість історіософських роздумів до практики життя. Як зазначає В. Горський, якщо у західноєвропейській культурі здебільшого реалізується «платонівсько-аристотелівська» лінія філософії, яка передбачає прагнення до істини, незалежної від людини і людства, то в києво-руській культурі переважає «александрійсько-біблійна», яка орієнтується не так на здобуття безсторонньої істини, як правди, що будується як драма людського життя. «Любомудр»-філософ ідентифікує себе як факт в середині буття. Філософські висновки є наслідком пошуку сенсу життя. Центральним завданням теоретичних роздумів був аналіз земних проблем, можливість їх вирішення особистим прикладом. [1, с. 23]

Носіями нових знань стали князі, оскільки відомими є факти особливого поцінування Ярославом Мудрим книжної мудрості, що проявлялося у заснуванні однієї із найбільших у Європі бібліотеки у Софії Київській, («і до книг був

прихильний, читав часто і вдень, і вночі, і зібрав писців много, і перекладали вони із грецької на словенську і Письмо». [2, с.177]. Це ж стосується його наступників князів Святослава та Всеволода. Означену місію виконували й галицькі князі Ярослав Осмомисл, Данило Романович та ін. Окрім князів, формуванню наукових знань сприяли ченці, літописці, книжники, учителі, оратори-проповідники, перекладачі. Україна може гордитися такими репрезантами інтелектуальної еліти як Іларіон Київський, Нестор-літописець, Данило Заточник, Кирило Туровський, Клим Смолятич, Сильвестр, Никон Великий та ін.

За формою сучасні дослідники виокремлюють три осередки книжної мудрості, правда, за змістом їх без перебільшення можна назвати українознавчими осередками, де нарощувалися наукові знання, формувалися перші візії української національної ідеї, кристалізувався науковий світогляд. До першого відносять книжників оточення Ярослава Мудрого – Ярослав Мудрий, Іларіон, Григорій, Данило Заточник, Лука Жидята, Яків Мономах, Іоан, Нестор, поет Янь, Данило Ігумен, Клим Смолятич. Прикметною рисою осередку стало розуміння дійсності у тісному тандемі світського та релігійного, що створювало унікальний синтез релігії, суспільно-політичного, соціокультурного життя. [3, с. 63] Визначальною рисою другого – стало історико-релігійне спрямування, захист церковної ідеології, увиразнення характерних рис православ'я на відміну від католицизму, що оформилося у діяльності книжників Києво-Печерського монастиря: Феодосій Печерський, Нестор, Кирило Турівський. Книжники третього осередку – Михайлівського Видубицького монастиря – ігумен Мойсей, Володимир Мономах, Сильвестр ревно захищали ідеологію Мономаховичів. Після занепаду Київської Русі літописні, книжні, наукові традиції продовжувалися у Галицько-Волинській державі.

Орієнтація Ярослава Мудрого на династичні зв'язки із західним бомондом, що презентував католицьку Європу, свідчили про нові штрихи та вектори державотворчої діяльності. Це виразно простежується у заснуванні нового осередку – Києво-Печерського монастиря та призначенні митрополитом русина Іларіона. Прозахідна політика кореспондується із ідеями західного римського права, проведеного у *«Правді Руській»* – знаковій пам'ятці правової, суспільно-політичної, наукової думки українського суспільства раннього середньовіччя. Важливим моментом упорядкування внутрішнього життя держави стала систематизація існуючих та видання нових законів, де замість колишньої кровної помсти запроваджено право закону, а кожна стаття утверджувала верховенство гуманізму та демократизму. *«Статут Великого князя Ярослава»* наголошував: *«горе тому, хто оправдує нечестивого заради мзди і від правдивого правду віднімає, бо Бог, який дає нам владу, піддає суду ваші діла і помисли ваші перевірить, оскільки ви є слугами царства його»* [4, с. 106]; *«кому мало дано, з*

того менше спитають, а кому багато дано, з того і багато спитають, окрім тих, хто з великим терпінням встановив правду, утвердив істину». Ці думки, що є надзвичайно актуальними для сьогодення суспільства, стали визначальними при укладанні «Правди Руської», свідчили про глибокий демократизм руської спільноти, що не знищився упродовж багатьох віків, а ще більше закріплювалися вічеві традиції у наступному козацькому демократичному устрою. Розгляд конкретних соціально-побутових ситуацій створював умови для торжества приватної власності, захисту провідних соціальних верств, закріплював структурованість суспільства, був спробою узаконення князівської влади над руською спільнотою. У той же час, домінування князя в управлінській системі Київської Русі, синтез усіх гілок влади в одній особі сприяло консолідації суспільства.

Якщо «Руська Правда» стояла біля витоків історико-правової думки, то «Слово про закон і благадатель» (між 1037-1050) Митрополита Іларіона свідчило не лише форматування історичних, правових традицій української науки, але й розпочинало глибокі філософські роздуми над законом, благадатель, совістю, свободою вибору, національною ідеєю. В. Горський справедливо назвав його першою пам'яткою давньокиївської філософської думки [5, с. 357]. Високомистецька проповідь логічно вибудовувалася у взаємодоповнюючих частинах – релігійна проблематика, богословська тематика у контексті розвитку суспільства, історична – у рецепції народ, князь та власне молитва за землю руську. У площині міркувань над біблійними сюжетами, характерними рисами періоду Старого та Нового заповіту, автор «Слова ...» утверджує позитиви християнізації Русі, наголошуючи при цьому, що сам князь Володимир Великий «запалав духом, щоб самому християнином і всій землі його стати» [6, с. 124]. Твір дає нащадкам інформацію про шлях запровадження християнства на Русі, при цьому особливо актуалізується постать князя Володимира – тричі автор звертається до князя, проводить паралелі у світовій історії, виокремлюючи значення Петра і Павла для Риму, Івана Богослова для Азії, Фоми для Індії, Марка для Єгипту. Такі паралелі наводили на думку на можливість канонізації Володимира-Хрестителя, його названо «учителем» і «наставником благовір'я», постать презентувала високі моральні чесноти «у правду зодягнений, міццю підперезаний, в істину взутий, розумом увінчаний і благадательністю, як гривною і прикрасами золотими» красується [6, с. 129].

Мислитель, дотримуючись ідеї спадковості, наступності історичного процесу, відводить належне місце у руській історії як Володимирі Великому, так і його наступнику Ярославу Мудрому, котрий продовжує розпочате, примножує славу і велич, як Соломон після Давида. На підставі компаративного аналізу «закону і милості», Старого і Нового Заповіту, вміло поєднуючи світське і

релігійне, автор поціновує високі моральні та християнські чесноти як для пересічного русича, так і для державної політики Руської землі, «яку знають і до якої прислухаються по всіх чотирьох кінцях землі» [6, с. 124].

Митрополит бачив за історією Київської Русі цілісний процес, розуміючи наступність основних етапів. Знакові події минулого пов'язані із перед християнським періодом, християнізацією Русі та очікування Божого суду. Прикметно, що твір засвідчує рівноправність Київської держави у тогочасному співтоваристві. Саме Іларіон, як зауважує В. Горський один із перших висловлює історіософські роздуми про місце історії Русі у світі, його «Слово» набуває значення прообраза, на який спирається подальша традиція вітчизняної культури, принаймі до ХУІІІ ст. [5, с. 358].

Автор проповіді володіє належним літературним умінням, вживає яскравих порівнянь, що увиразнює головні думки релігійно-політичного твору. Читачі мають нагоду зрозуміти важливість суцільних проблем державотворення, головна із яких лежить у площині захисту історії, народу, держави, а Київська Русь постає у єдності землі, народу, князівських- очільників. Так, завершується проповідь «Молитвою до Бога усієї землі нашої». Митрополит в очікуванні страшного суду, наполегливо просить у Всевишнього за свою країну: «тих, що йдуть раттю, прожени, мир утверди, ворожі країни усмири, голод поверни в достаток, князями нашими постраши сусідні країни, боярам пошли мудрості, городи умнож, церкву твою плекай, багатство своє бережи. Мужів, і жон їхніх, і дітей спаси» [6, с. 131]. Зрозуміло, що це не лише прохання, а програма державотворення, основні засади якого будуються на християнських та моральних чеснотах, повазі до руського народу, його землі з центром у Києві. Таким чином, національна ідея базувалася на утвердженні величі Київської Русі, визначення за нею рівноправного місця у тогочасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горський В. Філософські ідеї в культурі Київської Русі ХІ – початок ХІІ вв. К., 1988.
2. Сліпущко О. Київська держава: Суспільно-політична і художня спадщина доби Середньовіччя (Х- середина ХІУ століть) // Україна: антологія пам'яток державотворення, Х-ХХ ст.: у десяти томах /редкол.: І. М. Дзюба та ін. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – Т. І. Київська держава: суспільно-політична і художня спадщина доби Середньовіччя (Х-ХІІІ ст.) /упорядкув., передм. та прим. О. Сліпущко. – 2009. С. 60-106.
3. Повість врем'яних літ / Україна: антологія пам'яток державотворення, Х-ХХ ст.: у десяти томах /редкол.: І. М. Дзюба та ін. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – Т. І. Київська держава: суспільно-політична і художня

спадщина доби Середньовіччя (X-XIII ст.)/ упорядкув., передм. та прим. О. Сліпушко. 2009. С. 142-179.

4. Статут великого князя Ярослава / Україна: антологія пам'яток державотворення, X-XX ст.: у десяти томах /редкол.: І.М. Дзюба та ін. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – Т.І. Київоруська держава: суспільно-політична і художня спадщина доби Середньовіччя (X-XIII ст.)/ упорядкув., передм. та прим. О. Сліпушко. 2009. С. 106-107.
5. Павленко Ю. Цивілізаційна природа України та глобальні протиріччя сучасного світу /Давньоруське любомудріє: Тексти і контексти / Нац. ун-т «Києво-Могилянська акад.»; Упор.: О. Вдовина, Ю. Завгородній. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 357-374.
6. Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать/ Україна: антологія пам'яток державотворення, X-XX ст.: у десяти томах /редкол.: І. М. Дзюба та ін. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – Т. І. Київоруська держава: суспільно-політична і художня спадщина доби Середньовіччя (X-XIII ст.)/ упорядкув., передм. та прим. О. Сліпушко. 2009. С.114-134.
УДК 930.25 (075.8)

Наталія Московченко

кандидат історичних наук

Національний транспортний університет (Київ)

ВІДОБРАЖЕННЯ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА (МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА)

Буремні події ХХ ст. сприяли появі нових історичних постатей в українській історії. Серед них – політичний, громадський і релігійний діяч, вчений, який увійшов в історію під двома іменами: світським – як Іван Іванович Огієнко, та під іменем митрополита Іларіона (до 16 березня 1944 р. – архієпископа Холмського і Підляшського) – очільника Української греко-православної церкви в Канаді.

Його життя та діяльність стали темою дослідження багатьох українських і закордонних науковців. Завдяки їх зусиллям і зусиллям представників української діаспори та їх наукових осередків в Україну повернулася значна спадщина митрополита Іларіона (Івана Огієнка), перевидані його наукові та літературні праці.

Серед вчених-огієнкознавців відомий дослідник З.Тіменик, М.Тимошик, І.Тюрменко, О.Завальнюк, Є. Сохацька та ін.